

Nr 4.

Ankom till riksdagens kaneli den 22 juli 1914 kl. 1 e. m.

Andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 4 i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående förvärv för statens räkning av ön »Jungfrun» i Kalmarsund som fridlyst nationalpark.

I en inom andra kammaren av herr *Wijk* avgiven motion, nr 208, hemställes, att riksdagen ville besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående lämpligheten att för kronan förvärva ön »Jungfrun» i Kalmarsund såsom fridlyst nationalpark.

Denna motion hänvisar till den motion nr 242, som den 3 februari i år avgavs av herr *Starbäck* och vars motivering var av följande innehåll:

»Redan länge har av fackmän och andra intresserade uttalats önskemålet, att den bekanta ön »Jungfrun» i Kalmarsund måtte förvärvas åt staten och avsöndras till nationalpark. På grund av de härmed förenade kostnaderna och med hänsyn till de uppostringar det allmänna redan fått vidkännas för beredande av skydd av naturhistoriskt märkliga områden i vårt land, har möjligheten till ett förverkligande av detta önskemål synts utesluten. Genom fridlysning av några smärre, särskilt intressanta områden å ön har man visserligen lyckats skapa ett nödtorftigt skydd för dessa. Helt nyligen har jag emellertid från ägaren av ön »Jungfrun» erhållit en skrivelse utvisande, att för närvarande ett synnerligen gynnsamt tillfälle erbjuder sig för kronan att förvärva ifrågavarande ö, och har jag ansett frågan vara av den vikt, att jag velat underställa densamma redan denna riksdags prövning. Nämda skrivelse närslutes härmed såsom bilaga.

Motionen.

I Kalmarsund, 9 kilometer från Ölands norra udde och 16 kilometer från det smäländska fastlandet, reser sig ur havet klippön »Jungfrun»; den mäter i längd 1,000, i bredd 500 meter samt håller i omkrets 3 kilometer. På grund av sin egendomliga formation har den sedan långa tider tillbaka fästat uppmärksamheten vid sig. Redan Linné har sålunda i sin öländska resa ägnat ön en utförlig och medryckande beskrivning. Även folkfantasierna har sysselsatt sig med den och omgivit ön med sagans och sägnens trollkrets. På avstånd stiger den »helt blått likt en halv glob upp ur vattnet»; linjerna äro ännu ädelt rundade; anländ finner man en klippa av oregelbundna, mestadels vilt trotsiga former, och om vilken Linné skrev: »Om någon ort i världen ser hiskelig ut, är visserligen denna en af de grymmaste.» Till sin beskaffenhet huvudsakligen en väldig granitklippa, reser sig »Jungfrun» i branta avsatser, ofta skilda genom djupa klyftor och med utgröpta caviteter, till en ansenlig höjd, obekvämt att nå för vandraren. Dessa klippor, »som ligga liksom kastade på varandra», dit folktron förlade Blåkulla, där häxorna rastade om skärtorsdagsnatten, erbjuda för vetenskapsmannen ett synnerligen intressant forskningsfält. Till sin geologiska natur är »Jungfrun» en så kallad horst, det vill säga en rest av den berggrund, som förut rest sig i nivå med ön och sedan försvunnit i djupet. Istidens inverkan på öns daning kan ingående studeras, likaså de sen-glaciala och post-glaciala översvämningarnas inflytelser, varom Linné talar, då han säger: »att i högsta bergsklipporna gingo liksom vågor till ett tecken, att havet här fordom rasat». En märklig och vitt bekant företeelse är i synnerhet den s. k. Jungfrukammaren på öns södra sida, utgörande en av havet formad mäktig inkörsport i berget av stor regelbundenhet och med en klipplatta till tak.

På denna ö har även en egenartad växtvärld utvecklats. Man finner sålunda på södersidan en rik blandning av lövträd, däribland eken är talrikast representerad, vilka på grund av havsvindarnas inverkan uppnå endast ringa höjd, men utvecklande sig åt sidorna och stundom krypande längs marken på sina ställen bilda nästan ogenomträngliga snår. Något längre upp avlöses denna vegetation av en gles barrskog; överst på toppen växer björk. Undervegetationen utmärker sig genom stor artrikedom och beträffande vissa arter en enastående yppighet.

Även faunan, i synnerhet fågelvärlden, är rikt företrädd, erbjudande intresse för forskaren och fägnad åt naturvännen.

Av det anförda torde redan med tillräcklig tydlighet framgå, att vi i »Jungfrun» äga en sällsynt skatt, vilken vi på allt sätt måste låta oss

angeläget vara att värna om och bevara i det tillstånd, naturen danat henne. Det öde, ön kan gå tillmötes i privat ägo, är alltid oviss; endast genom områdets förvärvande åt kronan och dess avsättande till nationalpark vinnes den fulla garantien för fortbeståndet av dess egenart. Tyvärr har man, såsom torde vara bekant, nödgats konstatera, hurusom den privata företagsamheten redan hunnit uträtta ett förstörelseverk i viss omfattning å ön. Enligt vad som kommit till min kännedom, lär visserligen den stenbrytning, som här åsyftas och som av ägaren upplåtits till annan, på grund av bergartens sköra beskaffenhet visat sig så föga lönande, att den med sannolikhet kommer att nedläggas. Härutinnan kvarstår dock alltjämt en ovisshet för framtiden, varför statens mellankomst synes ändå mer befogad.

Som synes av ovan omförmälda skrivelse, äro de villkor, på vilka kronan erbjudes förvärva »Jungfrun», för kronan synnerligen gynnsamma.»

Vid motionen fanns fogad en bilaga, innehållande en skrivelse till herr Starbäck från fru A. Nordenskjöld om bland annat de villkor, under vilka hon vore villig att till staten överlåta äganderätten till ön Jungfrun.

Motionen remitterades av andra kammaren till dess första tillfälliga utskott, som dock icke hann att före riksdagsupplösningen avsluta behandlingen av densamma.

Den föreliggande motionen utgör ett led i strävandet att undanförstörrelse eller skadegörelse rädda platser i vårt land, som i naturhistoriskt avseende äga ett särskilt intresse och som man därför önskar bevarade som naturminnen. Motionären vid årets första riksdag, herr Starbäck, själv naturvetenskapsman, framhåller, att det område, varom det i motionen är fråga, ön Jungfrun i Kalmarsund, i geologiskt, botaniskt och zoologiskt hänseende har sådana egendomligheter att uppvisa, att det väl förtjänar att göras till nationalpark.

Utskottet.

Utskottet, som icke anser sig ha anledning underkänna de i motionen gjorda uttalandena om ön Jungfruns naturhistoriska värde, tror alltså, att tillräckliga skäl blivit av motionären förebragta för önskvärdheten av att en undersökning må åstadkommas, huruvida denna ö bör bli skyddad, och utskottet styrkes i denna uppfattning av ett uttalande i ämnet av länsstyrelsen i Kalmar län, som på utskottets anhållan avgivits till Kungl. Maj:t, i vilket uttalande bland annat anföres följande:

»Ön Jungfrun är, såsom framhållits uti den av lektor Starbäck vid nästlidne riksdag väckta motion, av en särdeles egendomlig skapnad, och

har å ön under tidernas lopp utvecklat sig en säregen växt- och djurvärld. Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande anser därför i likhet med motionären, att det skulle vara synnerligen lyckligt, om den genom dess förvandlande till nationalpark kunde komma att framdeles bevaras i sitt nuvarande skick.»

Då det icke finnes någon säkerhet för att öns egenart kan bevaras, så länge den befinner sig i enskild ägo, bör enligt utskottets åsikt tagas i övervägande, huruvida ön utan allt för betungande uppoffringar må kunna förvärvas av staten.

I samband härmed vill utskottet påpeka, att lotsstyrelsen — som enligt till utskottet på dess begäran meddelat utlåtande icke har något att invända mot den i motionen gjorda hemställan — redan den 12 oktober 1912 i skrivelse till Kungl. Maj:t föreslagit, att till ledning vid passerandet av Kalmarsund måtte få uppföras en ny fyr å ön Jungfrun jämte mistsignalstation, och det synes ju då ligga nära till hands att antaga, att en undersökning rörande den i förevarande motion väckta frågan skulle kunna företagas i samband med en prövning av lotsstyrelsens här omfördälda förslag.

En motionen vidfogad bilaga innehåller redogörelse för ett anbud till staten att på vissa villkor komma i besittning av ön Jungfrun, och har utskottet alltså haft att undersöka beskaffenheten av dessa villkor och vad med dem står i sammanhang.

Berörda erbjudande har gjorts av ägarinnan till ön Jungfrun, fru Anna Nordenskjöld, som jämväl äger större delen av en annan ö i närheten, nämligen Furön, av vilken dock 3,5 hektar tillhöra staten. Fru Nordenskjöld förklarar sig villig att till staten överlåta äganderätten till ön Jungfrun mot det att hon erhåller den staten tillhöriga delen av Furön (med undantag av ett område för en mindre lotsstation å densamma) eller också ensamrätten till brytning under 49 år av den kvartsit, som finnes å denna sistnämnda del av Furön.

Då det sålunda här ifrågasatts, att staten eventuellt skulle utbyta sin del av Furön mot ön Jungfrun, har utskottet närmast haft att — så långt detta varit möjligt — söka sinsemellan jämföra de materiella värdena av dessa områden. De värden, som avses, betingas väsentligen av två bergarter, på ön Jungfrun en granitart och på Furön ett visst slags kvartsit.

Ön Jungfrun, som i areal innehåller omkring 50 hektar, består av en röd grovkristallinisk granit, som under benämningen »Virgo» en tid haft god avsättning, huvudsakligen i Tyskland, såsom varande en vacker

monumentsten. I Tyskland, där råblocken bearbetats till monument och byggnadssten, lär emellertid — enligt ett meddelande från länsmannen i orten, bilagt länsstyrelsens i Kalmar län förut omnämnda utlåtande — den iakttagelsen gjorts, att den i graniten inmängda glimmern icke tål luftens inverkan utan förvittrar efter ett par år. Graniten från ön Jungfrun har därför på grund härav under de senaste åren visat sig vara mindre begärlig. Skulle det vid en fortsatt stembrytning visa sig, att graniten av de ännu ej öppnade bergen på ön är av samma beskaffenhet som i de hittills bearbetade bergen, torde en fortsatt stendrift å ön icke löna sig. Granitarter av liknande eller åtminstone icke tekniskt underlägsna typer skola finnas i stora mängder inom våra kusttrakter.

Furön består av en kvartsitisk sandsten, som enligt utskottet på dess anhållan meddelad uppgift från Sveriges geologiska undersökning visat sig ha en särdeles gynnsam sammansättning bland annat för tillverkning av silikattegel. Sandstenen från Furön uppgives lämna hållbarare tegel än andra för sådant ändamål försökta kvartsiter. Sedan år 1910 brytes denna sandsten av aktiebolaget Svenska silikatteglfabriken, Köpmannabro, Dalsland; huvudmassan lär exporteras. Experiment lära pågå för att utröna denna kvartsits lämplighet för tillverkning av eldfast tegel till smältugnar för hög temperatur.

Av ovanstående vill det synas som skulle sandstenen å Furön vara en värdefullare och sällsyntare bergart än graniten å ön Jungfrun. Emellertid saknas fullt säkra uppgifter om värdet och omfattningen av den staten tillhöriga sandstenen på Furön, varför det för utskottet icke varit möjligt att avgöra, huruvida en eventuell kvartsitbrytning skulle vara lönande för staten. Utskottet anser därför i likhet med Sveriges geologiska undersökning, att innan denna fråga slutligt avgöres, det må uppdragas åt Sveriges geologiska undersökning att utröna, huruvida och i vilka mängder fullt användbar sandsten förekommer inom det staten tillhöriga området av ön och att först därefter frågan i dess övriga delar må av vederbörande myndigheter prövas.

Skulle det anses lämpligt, att staten förvärvade ön Jungfrun, kan detta förvärv äga rum på olika vägar: antingen genom expropriation, genom köp eller genom att den ovannämnda delen av Furön lämnas i utbyte mot densamma. Skulle en expropriation anses bära komma till stånd på grund av öns märkliga naturbeskaffenhet, tillkommer det vetenskapsakademien att väcka förslag härom. Möjligt är dock, att en expropriation — den må företagas i det ena eller andra syftet — skulle ställa sig dyrare för staten än ett förvärv medelst köp eller byte. Vilket av dessa

olika alternativ vid ett eventuellt förvärv må föredragas kan utskottet icke yttra sig om, utan inskränker sig i detta avseende till att uttala, att då värdet av den del av Furön, som staten äger, särskilt i geologiskt avseende ännu icke är känt och då staten enligt utskottets förmenande icke utan giltiga skäl bör avhända sig äganderätten till detta värde, utskottet i frågans nuvarande läge icke utan vidare kan förorda det av fru Nordenskjöld gjorda erbjudandet.

På grund av vad utskottet sålunda anfört får utskottet, som anser, att tillräckliga skäl föreligga för att Kungl. Maj:t må taga frågan i övervägande, hemställa,

att andra kammaren för sin del ville besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om utredning angående lämpligheten att för kronan förvärva ön »Jungfrun» i Kalmarsund för bevarande såsom nationalpark.

Stockholm den 22 juli 1914.

På utskottets vägnar:

NILS HELGER.

Herr *Lundgren* har begärt få antecknat, att han icke deltagit i förevarande ärendes behandling inom utskottet.